

16 מלחמת המלכים

פרשת לך לך, פרק יד

רקע עיוני

ביחידה זו מתוארת מלחמה בין ארבעה מלכים לחמישה מלכים והניצחון של הארבעה.

בסיפור באה לידי ביטוי דמותו של אברהם כגיבור מלחמה.

על אף הפרדה מלוט, אברהם נשאר נאמן לו וסייע לו לאחר שהוא נלקח בשבי על ידי המלכים.

אברהם רדף עם שלוש מאות ושמונה עשר מאנשיו אחרי המלכים וצבאותיהם, והציל את ארץ כנען מידי האויבים. ניצחונו היה מוחץ, אולם אברהם חשש שהמלכים יתנקמו בו בשל הצלחתו. ה' הרגיעו: "אל תירא אברם, אנכי מִגֵּן לְךָ" (פרק טו, פסוק א).

התורה מפרטת את מהלך המלחמה ומציינת את שמות המלכים ואת שמות המקומות שבהם נלחמו.

יחידה זו תתמקד בשובו של אברהם מן המלחמה ובפגישתו עם מלכי צדק מלך שלם ועם מלך סדום, ולא בפירוט המלחמה והמשתתפים בה. זאת בשל הקושי של ילדים צעירים לעקוב אחר סיפור שיש בו שמות ופרטים רבים העלולים לבלבל אותם ולהסחית את דעתם מהעיקר. הדמות היחידה שתוזכר בשמה היא מלְכִיצֶדֶק, בגלל מעשיו ובגלל שמו המיוחד.

דרך לספר

אברהם גר באלוני ממרא. באותו זמן היתה בארץ מלחמה:

הגנת תצבע על המפה ותראה את המקום של אלוני ממרא.

חשוב להראות לילדים תמונה של עץ אלון כדי שיראו את

נופו הרחב של העץ ואת צלו, ויבינו מדוע אברהם גר שם.

ארבעה מלכים והרבה חיילים יצאו למלחמה בחמישה מלכים שחיו בארץ.

הארבעה רדפו אחרי החמישה והגיעו עד סדום שעל ידי המלך.

ענין אֶתְנֵנְדָה"

פסוק יז

ענין ותבטחה. במהלך
אחוז מהאבות את הארץ
נכלל פעם עשוי להבגיר
זכות ומכות ההבטחה.
ויי יקום והתהלך בארץ".

ענין וירדן. צילום: מוקי בעט

מתוך "פכים קטנים"

העבודות היתה גורם קבוע בכלכלה ובחברה של אותם זמנים, והקדמונים ראו בה חלק מן הסדר החברתי ולא ערערו עליה (ראה אנציקלופדיה מקראית, ערך "עבודות"). אפשר לומר, שכל העבודות בבית ובשדה נעשו על ידי עבדים ושפחות. מקור העבדים והשפחות היה בעיקר במלחמות הרבות, שכן נהגו למכור את השבויים לעבודות העבד היה קניינו האישי של האדון או של גבירתו ("מקנת כסף"). קניין גופה של השפחה הוא יסוד הסיפור על שרה והגר (בראשית ט"ז) ועל לידתם של בני רחל ולאחריה על ידי שפחותיהן (בראשית נ"ט, ל). קרה גם שעבד מוכשר עלה לגדולה ושימש מנהל הבית, כמו אליעזר, שעליו אפילו נאמר כי היה עשוי להיות יורשו של אברהם "...והנה ברביתי יורש אותי" (בראשית ט"ז, ג), וכמו יוסף בבית פוטיפר. גורל העבדים לא היה שווה בכל המקומות. היו מקומות שבהם חוקו חוקים לטובת העבדים, והיו מקומות שבהם יכלו האדונים לעשות בעבודיהם כרצונם. רק במצוות התורה נמצאה בעולם העתיק הגנה ממשית על העבד מפני התעללות אדוניו (ראה שמות כא, כז-כ"ח).

בספר בראשית נזכרים העבדים כמעט מן ההתחלה. כאשר נתקללו הם וכנען, נאמר על כנען שהוא יהיה "עבד עבדים" לבניו האחרים של נח; ובזה נקבע מעמד הנחות של המקולל:
 בשלושת הבתים – של אברהם, של יצחק ושל יעקב – בולט עניין העבודות:

בבית אברהם

1. בעת שאברהם יצא מחורן ללכת לארץ כנען הוא לקח אתו את "הנפש אשר עשו בחרן", ולפי פשוטו של מקרא הכוונה לעבדים ולשפחות שקנה שם (רש"י לבראשית י"ג, ה'). מנהל ביתו של אברהם היה העבד אליעזר, אשר עלה לגדולה אז. ומכיוון שלאברהם לא היה בן, היה אליעזר עשוי להיות יורשו של אברהם (בראשית ט"ז, ג).
2. חג היתה רכושה של שרה, והסיפור עליה מלמדנו על מעמד השפחה (או העבד). לפי המנהג בתקופה החיא, אישה עקרה היתה יכולה להינות מבן שנולד לבעלה משפחה כאילו הוא בנה החוקי ויורשת, מאחר שלשפחה היה מעמד של "קניין גוף". כלומר, גופה של השפחה היתה קניין לגבירתה (חוק זה ידוע מחוקי המורבי ומאוספי חוקים עתיקים אחרים).

4. גם האזכור של "יליד בית ומקנה כסף" מכל "בן נכר אשר לא מזרעך הוא" (בראשית ז', יב) מצביע על הימצאות עבדים בביתו של אברהם (וראה גם בראשית ז', כז).

כִּבְיַת יַעֲקֹב

1. עניין השפחות ומעמדן כ"קניין גוף" של גבירתן חוזר שוב בבית יעקב, כמסופר על רחל: "ותאמר: הנה אִמְתִּי בְלָהָה, בָּא אֵלַיהָ וְתֵלֵד עֲלַי בְּרָכִי וְאֶפְנֶה גַם אֲנֹכִי מִמֶּנָּה. וַתֵּן לִּי אֵת בְּלָהָה שְׂפָחָתָה לְאִשָּׁה... וַתֵּרֶו בְּלָהָה וַתֵּלֵד לִיעֲקֹב בֶּן. וַתֹּאמֶר רַחֵל דְּנִי אֶלְקִים וְגַם שְׁמֵעַ בְּקוֹלִי וַיֵּתֶן לִי בֶן, עַל כֵּן קָרָאתָ שְׂמוֹ דָּן" (בראשית ל', ג-ו). כלומר הבן שנולד לבלהה נחשב בנה של רחל.
2. בכל פעם שמתאר עושרם של אבותינו מוזכרים עבדים ושפחות. לדוגמה: בראשית יג, טז; ל, מג. גם בתיאור המתנה שיעקב שלח לעשו נאמר שהוא שלח אותה "בִּיד עֲבָדָיו" (בראשית לב, טז).
3. ולבסוף יש להזכיר את מכירת יוסף. עצת יהודה למכור את האח לישמעאלים מסמנת שמכירת עבד וקנייתו היו תופעה מקובלת בימים ההם.

המציאות הזאת של קניית בני אדם והזקקתם כרכוש וכ"בהמות עבדה" רחוקה מהילדים וזרה להם. קיימת סכנה שהילדים יזוהו עובדים שכירים ובני מעוטים כעבדים, ועל כן יש צורך להעמיק בבירור הדברים. יש להבליט שני היבטים:

1. את העבדים והשפחות קנו ממישהו, לעתים בשוק.
2. העבד לא קיבל משכורת, מה שאין כן העובדים השכירים של היום.

אפשר להסתפק בשני היבטים אלה, שכן נושא העבדות יזכה להעשרה נוספת בלימוד פרשת משפטים ונתיחה ג, ובלמוד חוקים נוספים בספר ויקרא בכיתה ה. ייתכן שיש מקום לדון בשאלה מניין באו אותם עבדים, יש להסביר לתלמידים כי באותם זמנים:

- א. המנצחים במלחמה נהגו למכור את השבויים לעבדים.
- ב. מושלים חזקים נהגו מדי פעם להפוך חלק מתושבי הארץ לעבדים.
- והמשירות השנייה מוכרת לתלמידים משני סיפורים במקרא: סיפור בני ישראל במצרים, שפרעה עשה אותם לעבדים, וסיפור מגילת אסתר, בדבר אסתר אל אחשוורוש: "וַאִילוּ לְעַבְדִּים וּלְשִׁפּוֹת נִמְכְּרוּ – וַחַיִּישׁוּתִי" (אסתר ז, ד).

דאוי גם להזכיר שאנשים מכרו את עצמם לעבדים, כאשר לא נמצאו להם תנאי מחיה (השווה גם בדיני עניו עברי). הילדים יכירו את הסיפור של תושבי מצרים שמכרו את עצמם לפרעה (בראשית מז, יח-יט).

חלק מן הסדר החברתי
ל העבודות בבית ובשדה
נותן, שכן נהגו למכור את
קניין גופה של השפחה
ויי שפחותיהן (בראשית
לעלו אפילו נאמר כי היה
יוסף בבית פוטיפר.

ות העבדים, והיו מקומות
לס העתיק הגנה ממשית
אסיר על כנען שהוא יהיה

יו נחרן, ולפי פשוטו של

אברהם לא היה בן, היה

נבד) לפי המנהג בתקופה
הוא בנה החוקי ויורשה,
והו לבגירתה (חוק זה ידוע

מתוך "פכים קטנים"

אספקת המים באותם ימים היתה ממעיינות ומבארות. בספר בראשית מסופר בעיקר על בארות, כי היו מקור המים העיקרי באזורי המדבר. על כן מוזכרות בארות במיוחד באזור הנגב, שאין בו כמעט מעיינות, כמו למשל "באר לחי רואי" בסיפור הגר. את הבאר הפרו עד שהגיעו למי התהום. חופר הבאר היה בעל האיזון עליה, ומכאן הריב שבין אברהם לאבימלך [בראשית כא, יג]. אין זה מקרה שגם יצחק רב עם אבימלך על אותן בארות מים, כי באזור הנגב המערבי היתה אספת המים מבארות הפורות בלבד. תלמידיו אינם יודעים באר מים מהן, פרט לילדי הנגב שראו בארות בעת טיול בסביבה. על כן יש לעסוק במושג הזה תוך ניצול התנסותם במשחקים ליד חוף הים. הילדים יודעים שכאשר הם משחקים ליד חוף הים וחופרים בור בחול, הם מוצאים בקרקעיתו מים. אמנם מים אלה הם מי ים מלוחים, אבל דרך מצאתם מסבירה את דרך מצאתם של מי כריית בורות עמוקים שהתמלאו מים בעת זרימת הנחל, וגם הם היתה קיימת גם מסורת עתיקה של כריית בורות עמוקים שהתמלאו מים בעת זרימת הנחל, וגם הם נקראים "בארות מים". אבל יש להתייחס שבספר בראשית מדובר בעיקר בבארות שנחפרו עד לשכבת מי התהום.

לבאר היתה צורת אגס, כלומר תחתית הבאר הייתה רחבה יותר מפיה. הבארות היו על פי רוב מדופנות באבנים, ופי הבאר היה מוגן על ידי מסגרת אבנים, או על ידי אבן גדולה מנוקבת שניתן היה לכסותה באבן סגירה גדולה. בסיפור על יעקב שהגיע לחרן מסופר על אבן סגירה כזאת.

את המים שאבו מן הבאר בעזרת כד או דלי שהיה קשור לחבל. האבן שעל פי הבאר נראתה מחורצת ממשכיכות החבל (ראה באוסף האוירים לספר בראשית). כשרצו לחשקות את הצאן, היו שואבים את המים מן הבאר בעזרת דלי הקשור לחבל ושופכים אותם לתוך השקתות, שהיו עשויים מאבן או מקורות עץ חלולה. פרטים אלה נמצאו במעשה אליעזר ורבקה [בראשית כז] ובתיאור של השקיתת הצאן בפגישת יעקב ורחל [בראשית כט].

יש להבחין בין באר לבור. בסיפור על יוסף בשכם מסופר שהאחים השליכוהו לבור, והמדובר בבור שצורתו או הצבוחו בשכבה בלתי חדירה לגשם. מאוחר יותר נמצאה השיטה לצפות את דפנות הבור בטיח בלתי

חדיר למים, אך הבורות הללו לא היו נפוצים לפני כיבוש הארץ. את המים שאבו מן הבור כשם ששואבים מים מבאר. הבור היה מתרוקן ממימין, אם משום שהשתמשו בהם או בגלל החלחול והתאדות במשך ימי הקיץ. על כן מסופר אצל יוסף "והבור ריק, אין בו מים" (בראשית לז, כד), והמרדש אומר: "מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו", כי הבור הקריר משך אליו בקיץ נחשים ועקרבים המחפשים קרירות. לשאיבת המים השתמשו כאמור גם בכד, והיו מקומות שאפשר היה לרדת אל הבאר או אל הבור, ואז מילאו את הכד במים כדי להעלותם (השווה סיפור רבקה).

באר מים. איור. גרעין קינד

חירות, כי הן
 ין בו כמעט
 זופר הבאר
 ים יצחק רב
 יות בלבד.
 ין יש לעסוק
 יום ליד חוף
 , אבל דרך
 נחמלי הנגב
 י לגם הם
 י לשכבת מי
 יוב מיומנות
 יות לכסותה
 יוח מחורצת
 שואבים את
 שחזו עשויים
 י על השקיות
 גבור שכריותו
 י גטיח בלתי